

УДК 75(450):32.019.52(497.1)"1938"(093.2)
316.75:75(497.1:450)"1938"(093.2)

Оригиналан научни рад
Примљен: 9. 3. 2016.
Прихваћен: 11. 4. 2016.

Бојан СИМИЋ
Институт за новију историју Србије
e-mail: smcbjn@yahoo.com

Италијанска пропагандна офанзива у Југославији током 1938. године*

Апстракт: У чланку се на основу извора и литературе анализира покушај италијанског пропагандног утицаја у Југославији током 1938. године. Као две најважније манифестације те офанзиве видимо изложбу *Италијански портрет кроз векове* у Музеју кнеза Павла и специјално издање листа *Време* посвећено Италији и успесима фашистичке владе. У склопу те пропагандне акције разматраћемо и организоване групне посете чланова владајуће партије које је финансирала Италија. Рад показује како је до те пропагандне иницијативе дошло, како се она развијала, колика су средства била уложена и који су резултати постигнути.

Кључне речи: Италија, Југославија, фашизам, пропаганда, *Време*, Милан Стојадиновић

Мусолинијев говор у Милану 1. новембра 1936. године представљао је почетак нове фазе италијанско-југословенских односа.¹ Он је био последица благог приближавања ставова две државе у претходним месецима који су били исказивани преко неформалних

* Чланак је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Он је тада изјавио „да постоји довољно услова моралног, политичког и привредног значаја за истинске пријатељске односе између ове две државе“. *Политика*, 2. 11. 1936, 1.

канала, изјавама и нарученим новинским чланцима. Како се након Марсејског атентата нису обистинила њена очекивања о дезинтеграцији Југославије, услед исцрпљености након завршетка рата у Етиопији и постојања сталне напетости са Енглеском око Средоземља, Италија је почела да трага за другим начинима да свој утицај прошири на источног суседа. Тај пут водио је ка билатералном споразуму. У том правцу подстицала га је и Немачка.²

Одговор председника југословенске владе и министра спољних послова Милана Стојадиновића (1935–1939) на Мусолинијеву испружену руку био је позитиван. Он је сматрао да на споразум упућују и економски разлози.³ Уследили су вишемесечни преговори који су вођени у Риму. Са југословенске стране као преговарачи именовани су за економска питања Миливоје Пиља, а за политичка питања Иван Суботић, стални делегат у Друштву народа. Премијер је поручио Суботићу да су четири основна питања: уговор, Албанија, терористи и мањине.⁴ Преговори су на задовољство обе стране окончани 25. марта у Београду када је потписан италијанско-југословенски споразум.⁵ Италијанским уступцима могу се сматрати: гарантовање међусобних граница, одрицање од подршке усташкој емиграцији уз пристанак да један службеник југословенске полиције директно прати остваривање споразума, давање одређених права југословенској мањини, као и давање статуса Југославији најповлашћеније нације у свим трговинским односима.⁶ Као уступак Београда сматрало се прихва-

2 Током сусрета Хитлера и Ђана 24. октобра вођа Рајха изјавио је да Немачка има добре односе са Југославијом и да жели да такве односе са њом успостави и Италија. *Tajni arhivi grofa Ciana* (Zagreb: Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 1952), 75–76.

3 Стојадиновић је само неколико дана после Мусолинијевог говора послао шифрован телеграм свим југословенским посланицима у иностранству у коме је нагласио да Југославија нема разлога да буде противник Италије „ако она поштује наше државне границе, наше легитимне интересе и права“. Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1970), 411.

4 Jacob V. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1972), 99.

5 О споразуму и преговорима видети: Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937* (Beograd: Prosveta, 1968), 261–317; Hoptner, *n. d.*, 94–116; Enes Milak, *Italija i Jugoslavija 1931–1937* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987), 132–141; Massimo Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939* (Bari: Edizioni V. A. Graphis, 2006), 327–383.

6 Стојадиновић је био нарочито поносан на уступак који је фашистичка влада дала у вези са доласком југословенског полицијског чиновника у Италију. Он је то упоредио са 1914. годином када је српска влада одбила да допусти да аустријски чиновници врше истрагу у Србији по цену избијања рата а да Италија „добровољно даје то исто право Југославији“. Milan Stojadinović, *n. d.*, 442.

тађе италијанске позиције у Албанији уз формално признање италијанском краљу титуле цара Етиопије.⁷ Видљиво је да су италијански уступци били већи и они су били мотивисани жељом да се Југославија привуче Италији а одвоји од Мале и Балканске антанте, али и од сопственог савезника Немачке, чији је утицај у том делу Европе постајао све значајнији. Да би остварио поменуте циљеве, Мусолини је желео већи економски и пре свега снажнији политички уплив на свог балканског суседа. На том путу уздао се и у моћ пропаганде.

Током тридесетих година фашистичка Италија није наилазила на погодно тле за своју пропаганду у Југославији. Конзулат у Загребу током 1936. јављао је да италијански филмови нису приказивани годинама. Књига на италијанском било је мало, чак су и студенти италијанског језика Београдског универзитета имали проблема да набаве одговарајуће уџбенике и литературу.⁸ Дописник агенције *Стефани* новинар Корато Софија⁹ крајем 1936. је извештавао да у Београду постоји велико подозрење према режиму у Италији и тврдио да „политички чланци који долазе из Министарства за штампу могу служити као путоказ али се не могу публиковати у локалној штампи где се на фашизам и данас гледа као на јавно зло“.¹⁰ Софија је и поред наведеног саветовао убрзање пропагандне акције. Такво мишљење делили су и одговорни у Министарству за штампу и пропаганду (током 1937. преименованог у Министарство за народну културу).

---

7 Комплетан текст споразума видети у: Noptner, *n. d.*, 291–294.

8 Италијанско посланство пише да су чак Историју италијанске литературе студенти учили из једног француског уџбеника. Alberto Basciani, „The Ciano-Stojadinović agreement and the turning point in the Italian cultural policy in Yugoslavia (1937–1941)“, *Italy's Balkan Strategies (19th – 20th Century)*, urednik Vojislav G. Pavlović (Beograd: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014), 201.

9 Корато Софија (Corrado Sofia, 1906–1997) био је италијански новинар. Радио је у бројним италијанским листовима међу којима су били *Ла stampa* (La Stampa), *Газета дел пополо* (Gazzeta del Popolo) и *Критика фашиста* (Critica Fascista). Почетком 1936. постаје дописник агенције *Стефани* из Београда и Атине и службеник италијанског посланства у Београду. По избијању Другог светског рата његова подршка режиму слаби а током 1943. постаје његов противник и члан покрета отпора.

10 Централни државни архив у Риму (Archivio Centrale dello Stato, у даљем тексту ACS), фонд Министарство народне културе (Ministro della Cultura popolare), Пропаганда у страним државама, 18.7 (Propaganda presso gli stati esteri, 18.7), кутија 140 (busta 140). Комплетан извештај преведен на српски језик видети у: Бојан Симић, „Један извештај о Краљевини Југославији и италијанској пропагандној акцији 1936. године“. *Токови историје* 2/2011, 187–193.

На руку италијанској политици ишло је и схватање југословенског премијера Стојадиновића, који је споразум са својим западним суседом сматрао кључним за своју спољну политику. Он је тај став истакао већ током 1935. године, веома брзо након преузимања места председника владе, у разговору са тадашњим италијанским послаником Виолом. Одмах на почетку он је Италијанима деловао „паметнији и отворенији а сигурно ауторитативнији“ од свог претходника Јевтића.¹¹ Приликом потписивања италијанско-југословенског пакта он је оставио снажан утисак и на министра спољних послова грофа Ђана.

Вођа фашиста је имао прилику да први пут сретне Стојадиновића приликом његове посете Риму у децембру 1937. године. Поред званичних пријема њих двојица су имала прилике да у два наврата разговарају и размене мишљења о тренутној ситуацији у Европи и плановима за будућност. И један и други су се трудили да оставе позитиван утисак на саговорника а да при том не кажу ништа што би могло да узнемири оног другог.¹² Југословенски премијер је био обасипан пажњом и почастима на сваком кораку, примљен је код папе и италијанског краља, посетио је више италијанских градова, успешних предузећа, разговарао са многим људима. Боравак у Италији дефинитивно је учврстио нови правац Стојадиновићеве спољне политике и у исто време појачао поверење које су у њега имали Мусолини и Ђано.¹³

Након Стојадиновићеве посете покреће се пропагандна офанзива према Југославији која је имала за циљ да свој главни удар оствари у време обележавања годишњице потписивања Београдског споразума. Као две најважније манифестације те офанзиве током 1938. видимо изложбу *Италијански портрет кроз векове* у Музеју кнеза Павла и специјално издање листа *Време* посвећено Италији и успесима фашистичке владе. Посебан вид пропагандне делатности чине и организоване групне посете чланова владајуће странке које је финансирала италијанска страна а које су уследиле у другом делу године.

---

11 Buccarelli, *n. d.*, 316.

12 Две белешке о разговорима у палати „Венеција“ из угла италијанског министарства спољних послова и самог Стојадиновића видети у: *Tajni arhivi grofa Ciana*, 151–154 и *Stojadinović, n. d.*, 436–442.

13 У свом дневнику Ђано је пред посету записао читав низ хвалоспева на Стојадиновићев рачун и како га од свих европских политичара које је дотад срео он највише интересује. Galeazzo Ciano, *Diario 1937–1943* (Milano: BUR Rizzoli, 2010), 65–66.

С аспекта свог значаја и уложених средстава изложба *Италијански портрет кроз векове*, која је одржана од 28. марта до 9. маја 1938. године у Београду, представља најзначајнију пропагандну акцију италијанске владе на територији источног суседа а и генерално једну од значајнијих које је она спровела у међуратној Европи.¹⁴ То је иначе била и најпосећенија уметничка изложба у Краљевини Југославији и може се рећи догађај ширег значаја. Будући да се у последње време појавило неколико радова о овој теми, осврнућемо се укратко на саму организацију изложбе и њене циљеве.¹⁵ Иницијативу за изложбу формално је дао кнез намесник Павле а организовало ју је Министарство за народну културу уз логистичку подршку Бијенала у Венецији и садејство југословенских министарстава иностраних послова и просвете.

Почетак реализације пројекта поклопио се са Стојадиновићевим боравком у Италији. Ђано је за организацију задужио грофа Мизурате Ђузепеа Волпија, веома утицајног у тадашњим политичким и финансијским круговима.¹⁶ Волпи је као директног извршиоца одредио историчара уметности Нина Барбантинија.¹⁷ Он је већ 10. децембра 1937. предао превентивни биланс изложбе.¹⁸ Барбантини је сачинио листу од 115 портрета који су се налазили у чак 41 различитом музеју и приватној колекцији.¹⁹ Радило се углавном о појединачним делима аутора а једине изузетке од тог правила чинили су Рафаел и Тицијан који су били заступљени са три, односно Тинторето и Антонело из Месине са по два дела. Поставку је хронолошки, али пре свега симболично, затварао један портрет

14 Сличне изложбе приређене су у Лондону 1930, Паризу 1935. и Берлину 1937.

15 Lorenzo Carletti, Cristiano Giometti, „Un altro sfallo del 1938: La Mostra del Ritratto Italiano nei secoli a Belgrado“, *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arte* CLXVIII (2009–2010) – Classe di scienze morali, lettere ed arti, 257–290; Bojan Simić, „Izložba 'Italijanski portret kroz vekove' u Beogradu 28. mart – 9. maj 1938“, *Istorija 20. veka* 1/2013, 23–34; Basciani, *n. d.*, 203–207.

16 Ђузепе Волпи (Венеција, 1877 – Рим, 1947) био је гувернер Либије, министар финансија, председник Конфедерације италијанске индустрије и председник Бијенала у Венецији.

17 Нино Барбантини (Ферара, 1885 – Венеција, 1952) био је по образовању правник али је читав живот посветио уметности. У периоду од 1923. до 1937. организовао је неколико веома успешних изложби широм Италије.

18 Предвиђени трошкови били су 457.250 лира (превоз, осигурање, штампање каталога и разгледница и др.) а очекивани приходи 321.800 (продаја улазница, каталога и разгледница). Занимљиво је да је Барбантини предвидео посету од 85.000 људи, што се скоро поклопило са оном која је заиста и остварена. ACS, 18.7–141, Предлог биланса изложбе упућен Министарству за народну културу [Bilancio preventivo della „Mostra del Ritratto nei secoli“ a Belgrado].

19 Carletti, Giometti, *n. d.*, 265.

Мусолинија аутора Ђузепеа Грациозија из 1929. године. Додатак изложби била су два дела из приватне колекције кнеза Павла.²⁰ Сама спремност фашистичког режима да пошаље оригиналне радове најзнаменитијих светских уметника (Микеланђело, Донатело, Ботичели, Пјетро дела Франческа...) у суседну земљу и ризикује њихово оштећење током транспорта и монтаже, довољно говори о значају какав је Југославији намењен у њиховим плановима.

За изложбу у Венецији урађен је изузетно квалитетан каталог који је имао тврде корице и црно-беле репродукције свих радова које су биле праћене подацима из биографија стваралаца. Штампана су два издања на италијанском и српскохрватском језику. У уводном делу наглашено је да је изложба доказ „великог пријатељства које је фашизам хтео дати нашим суседима“ а са друге стране подвучено је да је Италија већ двадесет векова „извор и уточиште цивилизације“.²¹ Јасно је да су организатори желели да овом манифестацијом покажу ефикасност фашизма и хиљадугодишњу супериорност италијанске културе.

Ради што успешније припреме изложбе Волпи и Барбантини допутовали су у Београд почетком јануара. После разгледања престонице и посете Стојадиновићу, у италијанском посланству примили су и југословенске новинаре. У обраћању је истакнуто како ни самим Италијанима није досад била пружена прилика да на једном месту виде толико познатих дела и да ова изложба „нема преседана у уметности“.²² Гости су посебно разгледали Музеј кнеза Павла, који је било неопходно делимично преуредити за потребе изложбе.

Обе стране радиле су у координацији и учиниле су све да рекламом привуку што већи број посетилаца. Постављени су велики панои у највећим градовима, зидне рекламе, постери, плакати на возовима и у железничким станицама, штампане позивнице. Секретар изложбе Ђовани Милета, у веома обимном извештају о томе шта је урађено на пропагандном пољу, оцењује да су чланци пласирани у највећим и најчитанијим листовима у Југославији и да је „сва публика за коју желимо да посети изложбу већ информисана“.²³ Нешто

---

20 Радило се о Тицијановом *Портрету непознатог* и *Портрету непознате Ђованија Бузија*, званог Каријани. *Музеј кнеза Павла* (Београд: Народни музеј, 2009), 50.

21 *Италијански портрет кроз векове* (Београд: Музеј кнеза Павла, 1938), 7, 13.

22 „Гроф Ђузепе Волпи ди Мизурата дошао је да у Београду организује изложбу италијанске уметности“, *Политика*, 5. 1. 1938, 3.

23 ACS, 18.7–141, Извештај секретара изложбе Ђованија Милете од 6. 3. 1937. [Promemoria sui progetti e sul lavoro compiuto o ancora compiersi per la Mostra del Ritratto Italiano a Belgrado].

касније истакнута је и жеља да међу публиком буде што више студената и војника. Из докумената закључујемо да је за италијанско министарство пропаганде успех изложбе био важан као први корак у италијанској културној пенетрацији у Југославији.

На годишњицу пакта 25. марта новинари су имали прилику да разгледају поставку изложбе, док је за публику она отворена два дана касније. Званичном отварању присуствовала су два од три краљевска намесника, председник и целокупна влада, председници Сената и Народне скупштине, патријарх СПЦ и представници водећих верских заједница. Са италијанске стране присутни су били министар народне културе Алфијери и директор за пропаганду Чезељија уз, наравно, Волпија, Барбантија и посланика Инделија. Сам списак учесника довољно говори о значају који су обе стране дале овом несвакидашњем догађају.

Током 43 дана, колико је изложба била отворена за јавност, забележено је незапамћено интересовање. Посетиоци су пристизали из различитих делова Југославије али и из иностранства, а штампа и радио су редовно извештавали о њој. Биланс изложбе био је задивљујући. Са више од 82.000 продатих улазница, тј. близу 2.000 посетилаца по дану и преко 14.000 продатих каталога ова манифестација није имала равне.²⁴ Организатори са обе стране могли су бити презадовољни. Посланик Индели је у завршном извештају нагласио „морални успех“ изложбе, коју су посетили сви од „интелектуалаца до скромног шумадијског сељака“. Сумирајући неспоран успех, он закључује да се резултати могу искористити ако се пропагандна акција настави без прекида.²⁵

Издање специјалног броја листа *Време* посвећеног Италији други је значајан пропагандни подухват учињен у зиму и на пролеће 1938. године. *Време* је било други најтиражнији лист у Југославији, после *Политике*, а основано је 1921. Оснивач је био Коста Луковић, истакнути новинар а за време Милана Стојадиновића шеф Централног пресбироа. Лист је почетком 1936. фактички постао власништво председника владе и његове породице.²⁶ Током 1937.

24 Подаци преузети из: Radina Vučetić, „Музеј kneza Pavla – Izlazak Beograda na evropsku kulturnu scenu“, *Tokovi istorije* 1-2/2004.

25 ACS, 18.7-141, Документ под ознаком 2669/730 од 9. 5. 1938 под насловом Изложба италијанског портрета [Mostra del Ritratto italiano].

26 Списак нових акционара *Времена* укључивао је и Стојадиновићевог брата и сестре, таста, кумове и најближе сараднике. Акцијски капитал износио је 20 милиона динара. Вук Драговић, *Српска штампа између два рата 1, Основа за библиографију српске периодике: 1915-1945* (Београд: Српска академија наука, 1956), 53.

имао је тираж од 130.000 примерака.²⁷ *Време* је и пре преузимања било наклоњено Стојадиновићу а након тога постаје његово главно пропагандно средство и модел како новине треба да изгледају.²⁸

Из преписке италијанских званичника видимо да је лично Стојадиновић одредио новинара Миодрага Михаиловића Световског,²⁹ који је радио у листу као уредник, да припреми тај број. Световски је важио за човека од поверења председника владе тако да не чуди што је именован за овај задатак.³⁰ Иначе, он је већ пратио премијера приликом његове посете Италији у децембру 1937. као специјални дописник *Времена* и тада је изрекао низ хвалоспева на рачун резултата фашизма а панагиричним тоном говорио и о самом Мусолинију.³¹ Нескривене симпатије које је Световски имао према фашизму чиниле су га правим човеком да спроведе премијерову жељу да се специјалним бројем ода велика почаст Италији, бројем који ће обухватити све сфере живота од политике преко културе и уметности до војних тема. Световски је својим италијанским колегама рекао да ће број бити припремљен слично као божићно или ускршње издање листа, јер такви бројеви „остају међу породицама“, и из тога разлога материјали који се шаљу из Италије морају задовољити одређени „литерарни и уметнички стил“.³² Дакле, италијанска страна била је задужена за писање и одабир текстова, за суштину, а југословенска за начин како ће то бити презентовано домаћој јавности, односно за форму.

Разговори о посебном издању листа *Време* посвећеном Италији почели су почетком фебруара. Министарство народне културе,

27 Више о самом листу и његовој организацији видети у: Бојан Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2007), 131–133.

28 О његовом односу према времену видети: Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1940*, (Нови Сад: Матица српска, 2000), 404–408.

29 Миодраг Михаиловић Световски (1898–1941) био је познати београдски новинар који је писао за више листова: *Реч и Слика, Наша крила, Самоуправа, Време и Обнова*.

30 Милан Јовановић Стоимировић је у свом дневнику оставио и белешку како је Стојадиновић редовно примао Световског и да се са њиме консултовао по бројним важним питањима као што су била постављања посланика и дописника у иностранству. Јовановић Стоимировић, *н. д.*, 183.

31 У једном од својих бројних текстова он пише: „Рођена за ових 15 година једна нова Италија коју је грехота непознати. То је Италија у којој је рад национална дужност, нација идеал, а стварање достојно дивљења“. М. Световски, „Испраћен од Дучеа г. др. Стојадиновић отпутовао је синоћ са грофом Ђаном за Милано“, *Време*, 10. 12. 1937, 3.

32 ACS, 18.7–142, Телеграм посланика Инделија од 4. марта 1938. [Numero unico giornale „Vreme“ di Belgrado].

Министарство спољних послова и Посланство у Београду биле су институције које су биле задужене за његову реализацију. Њихова детаљна кореспонденција показује нам како се цела операција одвијала. Акција је започела 1. фебруара комуникацијом између два поменута министарства. Половином месеца телеграмом и телефонском италијанским новинарима подељени су задаци и теме о којима ће писати. Већ 25. фебруара 15 чланака и фотографски материјал послат је Посланству у Београду. Друга тура од четири чланка са новим фотографијама послата је 4. марта.³³ Припремљени чланци обухватили су широк опсег тема а њихови аутори били су професори универзитета, посланици, инежињери, директори државних установа, уредници дневних листова и, наравно, професионални новинари. У наредним данима текстови су модификовани и прилагођавани.

Ипак, није све ишло глатко. Југословенска страна је већ почетком марта известила да због одређених недовршених послова око оглашавања специјални број листа неће моћи бити штампан 25. марта, како је првобитно било планирано и како је италијанска страна желела. Проблеми су се јавили и по питању финансирања. Телеграмом од 17. марта посланство у Београду обавестило је Министарство народне културе да италијанска страна „**мора** (подвучено у оригиналу – Б. С.) донирати 80.000 лира да би се покрили трошкови издања специјалног броја“.³⁴ Дилему коју су имали чиновници брзо је отклонио Ћано. У свом допису Министарству народне културе казао је да ће сав новац који недостаје покрити његово министарство. Гроф је подвукао да се слаже да специјални број изађе 27. марта, али да се две декларације, Мусолинијева и његова, морају објавити 25. марта, на годишњицу пакта.³⁵ Занимљиво је да је накнадно стигао шифровани телеграм од Ћановог шефа кабинета у коме се подвлачи „апсолутна неопходност“ да се све држи у тајности, пре свега везано за „цифру“.³⁶

Средином марта у италијанском посланству налазило се око сто фотографија намењених специјалном издању листа *Време*. Међу њима највише је било оних на којим се виде радови на исушивању

33 ACS, 18.7–142, „О кореспонденцији везаној за публикавање специјалног издања листа *Време* о Италији“, од 22. марта 1938. [Appunto sulla corrispondenza intercorsa circa la pubblicazione di un numero unico sull'Italia da parte del giornale „Vreme“].

34 Исто, 3.

35 ACS, 18.7–142, Телеграм грофа Ћана (бр. 4204) од 22. марта 1938. године.

36 ACS, 18.7–142, Телеграм шефа кабинета министра спољних послова Луђиана од 23. марта 1938. године.

мочварних предела и подизању нових градова за време фашистичке епохе (укупно 33) а послата је и једна фотографија насловљена „Дуче авијатичар“.³⁷

Специјално издање листа насловљено *Време у новој Италији* изашло је у недељу 27. марта 1938. Важно је напоменути две битне ствари везане за ово издање. Прво, није се радило о посебном броју листа, већ о проширеном броју редовног недељног издања, фактички о додатку који је почињао на 17. страни овог издања. Друго, његова цена била је два динара што је била стандардна цена недељног броја која је установљена нешто раније. Дакле, можемо закључити да се није радило о посебном трошку за читаоце листа, већ о додатку који су они добијали за исти новац. При том су имали и све оне актуелне вести и рубрике које су свакодневно очекивали од свог листа.

Већ приликом најаве за специјални број *Времена* посвећеног Италији било је јасно како ће он изгледати. На првој страни суботњег издања стајало је да се због отварања изложбе лист „осећа побуђеним да пред своје читаоце изнесе што потпунију слику преображења велике, суседне монархије“ и да због тога жели да прикаже Италију у „пуноћи њеног стваралачког генија“.³⁸ На укупно 21 страни италијански аутори су представили фашистичку Италију у најлепшем могућем светлу. Ради лакшег сагледавања области о којима је било речи навешћемо наслове чланака и ауторе: Петнаест година фашизма (А. В.), Уједињење Италије (Франческо Ерколе), Наш краљ (Кородо Софија), Древни и нови Рим (Антонио Муноз), Италијански портрет кроз векове у Београду (Нино Барбантини), О.Н.Д једна оригинална фашистичка организација (Бењамино Аурора), Мусолинијева младеж (Мирио Мисироли), Дух Италије (Герардо Ковини), Насмејана и јака Италија (Ф. Ајвар), Како раде италијански уметници (Артуго Ланзелоти), Савремено италијанско позориште (Марио Корси), А. О. Нова цивилизација у италијанској источној Африци (Алфио Русо), Филм у Италији (Луиђи Фреди), Снаге нове италијанске ратне морнарице (Анђело Ђинокјети), Италијанска војска у 16 години фашистичког режима (Алберто Балдини) и Фашистичка авијација и њени велики успеси (Енцо Јеме). Издање је имало велики број огласа које је *Време* договорило преко свог изасланика из Милана.³⁹ Поређењем

37 Стојадиновић у својим мемоарима наводи како је за време његове посете Риму било предвиђено да га Мусолини лично пребаци авионом до једног војног центра, али се због облачног времена од тога одустало. *Stojadinović, n. d.*, 447–448.

38 *Време*, 26. 3. 1938, 1.

39 Рад на аранжманима за огласе је наведен као један од разлога за кашњење листа. *ACS*, 18.7–142, Телеграм посланика Инделија од 4. марта 1938. [Numero unico giornale „Vreme“ di Belgrado].

оригиналног списка из Министарства пропаганде и оног што је стварно објављено учачамо неке разлике, односно видимо да су аутори неких текстова замењени другима, а да су у помоћ прискочили и дописници у Београду Алфио Русо (*Ла стампа*) и Корадо Софија који су написали чланак на унапред одређену тему.

Сви чланци су величали Мусолинија као видовитог државника који је земљу довео до једног раздобља „коме нема равнo ни у најславнијим данима италијанске прошлости“, који је обновио Римско царство али при том није „никад напустио ствар европског мира“.⁴⁰ На страницама *Времена* уздизан је фашизам и његове организације, глорификовани успеси на привредном плану, прослављана генијалност италијанског народа и уметности, војска представљена као бранилац европске културе против напада рушилачких сила, док је најављивана блиска будућност која ће бити славнија од садашњице... Све поменуто су илустровале пажљиво изабране фотографије. Треба напоменути да је на првој страни додатка била фотографија Мусолинија и Стојадиновића снимљена приликом сусрета у Риму испод које се наводи да је управо током тог разговора положен „основ за политику доброг и пријатељског суседства“.

Јасно је да је потпуно некритичко објављивање у другом најтиражнијем дневнику у Југославији текстова који су величали другу државу и које су писали режимски писци те државе морало бити одобрено, па и подстакнуто од самог Стојадиновића, чији је рођењени брат Драгомир био директор листа. Могућност да обимно, без цензуре, пласира своју пропаганду у читаном провладином листу са разлогом се учинила примамљивом фашистичком режиму. Имајући у виду да већина читалаца вероватно није имала прилику да посети Италију у време фашистичке епохе, а да су веровали листу који су редовно читали, шанса да бар делом прихвате оно што је објављено као чињеницу није била занемарљива. Наравно, не треба изгубити из вида и евентуални закључак да је Стојадиновић са том и таквом Италијом успео да направи споразум на равнoј ноzi.⁴¹

Посебан вид пропагандне акције коју је италијанска влада спроводила током 1938. чине организација и финансирање групних посета чланова владајуће партије Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ). Таквих посета било је више а издвајамо посете Клуба студената ЈРЗ „Словенски југ“ средином године, као и посету делегације

40 *Време*, 27. 3. 1937, 17.

41 Посебан број везан за Бугарску *Време* је објавило 24. јануара 1939. на другу годишњицу споразума са Бугарском. Образац је био сличан ономе који је примењен за италијански број.

Југораса (радничка секција ЈРЗ) у септембру.⁴² Увидом у архивску грађу можемо констатовати да су преговори око посете студената почели у мају 1937. али да су окончани тек на пролеће 1938. године. Проблем су биле финансије јер италијанска страна није била спремна да у потпуности финансира путовање. У два наврата преговори су чак и потпуно стали. Разлог за промену расположења видимо у активнијој пропагандној политици коју је спроводила фашистичка влада током 1938. о којој смо говорили, као и у чињеници да је иза посета стао лично Стојадиновић. Италијанска страна је прихватила да финансира две групе од по двадесет студената. Провизорни буџет за једну посету био је 20.000 лира, које је требало да обезбеди министарства спољних послова и пропаганде.⁴³

Главни циљеви посета били су: упознавање са радом и организацијом фашистичке странке, пре свега са омладинским организацијама, и размена искустава везаних за антикомунистичку борбу. Студенти су посетили Трст, Милано, Фиренцу и Рим а једну делегацију примио је лично Мусолини. И поред озбиљног ангажовања домаћина, можемо закључити да су резултати боравка студената били разочаравајући. Дописник ЦПБ-а, чувени писац Милош Црњански разочарано је закључио како готово да нису показали интересовање за организацију фашистичке странке и омладине, да су били заинтересовани само за провид и евентуалне стипендије, да је међу њима било сукоба. Од укупно четрдесет академица Црњански је истакао тројицу која су донекле чинила изузетак.⁴⁴ Са дописником ЦПБ-а слаже се и посланик у Риму Бошко Христић, који је у нешто краћој форми изложио своје незадовољство понашањем студената. Христић је закључио да се убудуће таква путовања морају боље организовати и водити јер ће једино тако бити од „стварне користи за приближење и стварање симпатија међу талијанском и нашем омладином“.⁴⁵ Сам извештај са лица места показује како на овом примеру фашистичка пропаганда, и поред значајних уложених средстава и труда, није била успешна јер није наишла на погодно тле.⁴⁶

---

42 Више о наведеним организацијама видети у: Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935–1939* (Београд: Институт за савремену историју, 1997), 320–333, 346–348.

43 ACS, 18.7–140, Писмо генералног директора за пропаганду Челезија од 14. јуна 1938.

44 Архив Југославије (АЈ), Збирка Милана Стојадиновића (37), фасцикла 30, архивска јединица 292.

45 АЈ, 37-30-231/232. Писмо Б. Христића упућено М. Стојадиновићу од 9. јула 1938.

46 Више о посетама видети у: Бојан Симић, „Посете клуба студената Југословенске радикалне заједнице „Словенски југ“ Италији 1938. године“, *Токови историје* 2/2011, 81–92.

Посета делегације Југораса имала је другачији исход. Током септембра представници радничке секције ЈРЗ боравили су у Италији и посетили Венецију, Милано, Торино, Рим и Фиренцу и обишли десетине индустријских постројења, фабрика, института и фашистичких организација. Раднике, којих је према италијанским изворима било око стотину, примили су гроф Ђано, министар Алфијери, министар корпорација Лантини, председник Конфедерације индустријских радника Ђанети и многи други нижи функционери. Штампач преноси да их је на станици у Риму дочекало 10.000 италијанских колега а да их је приликом посете индустријском граду Терни било чак 30.000.⁴⁷ Исто као и Стојадиновић претходне године, радници су посетили Агро Понтино, некадашњу мочварну област где је за време фашизма подигнуто више нових градова. На челу делегације био је председник Главног одбора ЈУГОРАС-а Ђорђе Пешић а у пратњи су били и чланови културно-уметничке групе „Братство“. Сваки говорник са обе стране величао је ново италијанско-југословенско пријатељство и мудро вођство Мусолинија и Стојадиновића, кога је Ђано у говору назвао „ваш велики Стојадиновић“.⁴⁸ Готово идентичан исказ о њему дао је и министар Лантини пар дана раније.⁴⁹

Закључак Црњанског о овој посети био је потпуно другачији од оног који је Стојадиновићу послао након посета студената: „По одласку ‘Југораса’ из Рима, част ми је извести Вас да је његов успех био пун. Све је ишло у најбољем реду. Г. Пешић говорио је ствари онако како се свиђа Италијанима, а хор је очарао публику. Не само надлежни, него и публика примила је наше људе одушевљено“.⁵⁰ Очигледно је да је посета радничке делегације ЈРЗ била много боље припремљена од студентске а резултати видљивији. Домаћини су угађали гостима, ови су хвалили домаћине а сви заједно величали двојицу премијера и новонастало италијанско-југословенско пријатељство.

47 „30.000 италијанских радника поздравило је чланове Југораса у Терни, код Рима“, *Време*, 18. 9. 1938, 5.

48 „Гроф Ђано велича пред нашим радницима југословенско-италијанско пријатељство“, *Време*, 22. 9. 1938, 5.

49 У говору Лантини каже: „Тако и ви који сте имали срећу да имате једног великог г. Стојадиновића окупиле сте се око њега, следивши његову политику, која иде за напретком ваше велике земље, младе и снажне Југославије“. „Манифестација италијанско-југословенског пријатељства“, *Време*, 21. 9. 1938, 6. Извештај у листу односи се на догађаје од 18. септембра.

50 Miloš Crnjanski, *Nova Evropa*, (Beograd: Književne novine, 1991), 128. У извештају Црњански посебно истиче Ђанетија и тврди да је он систематски, у сваком говору, истицао Стојадиновића и стављао га раме уз раме за Мусолинијем.

За другу половину године планирана је и посета делегације посланика и сенатора из ЈРЗ. Из увода у обимну документацију видимо да је она дуго спремана и уговарана. У свом извештају из априла 1938. Ђано је предвидео око 30 гостију из Југославије који је требало да током септембра посете скоро све важније градове у Италији (Рим, Напуљ, Ђенова, Торино, Милано, Венеција, Трст, Бари, Болоња и Фиренца). У документу је подвукао да ће комплетне трошкове сносити његово министарство.⁵¹ Према италијанским изворима, лично Стојадиновић је као циљ посете истакао проучавање организације фашистичке странке и пре свега да парламентарци осете из прве руке „снагу, моћ и дисциплину Италије“.⁵² За трошкове боравка било је предвиђено 35.000 лира насловљених: „Издаци за пропаганду“.⁵³ Ипак, до посете није дошло и то не вољом Италијана, већ југословенске стране јер су се ближили парламентарни избори. То је италијанском посланику јавио човек од поверења председника владе Ђура Јанковић. Важно је напоменути да је он ту информацију пренео почетком септембра а избори су били расписани тек 10. октобра.⁵⁴ Из овога се јасно може закључити да је Стојадиновић одлуку да распише ванредне изборе (мандат Скупштини је истицао у мају 1939) донео већ током лета 1938. и да су његови италијански пријатељи то знали пре југословенске јавности.

Из свега изнесеног можемо закључити да је 1938. била кључна година у којој је спроведена италијанска пропагандна и културна офанзива према Југославији. И поред свега учињеног, на крају те године Посланство у Београду је морало да изрази незадовољство проблемима које има да пласира пропагандне чланке у локалној штампи. Жалећи се на француску, енглеску и немачку конкуренцију, представници Посланства закључују да су чак и чланке који се повремено пласирају написали људи који немају довољан престиж и „који нису у стању да заголицају машту читалаца“.⁵⁵ Ипак, резултати који су постигнути и остварени утицај нису били занемарљиви, нарочито ако се има у виду владајућа странка и премијер Стојадино-

---

51 ACS, 18.7–140, Телеграм грофа Ђана бр. 211738 упућен посланству у Београду од 1. априла 1938. [Viaggio in Italia di un gruppo di deputati jugoslavi].

52 ACS, 18.7–142, Писмо од 16. августа 1938. Аутор се у њему позива на разговор посланика Инделија са Стојадиновићем.

53 ACS, 18.7–142, Документ Министарства за народну културу од 26. августа 1938.

54 ACS, 18.7–142, Телеграм посланика Инделија од 3. септембра 1938. [Viaggio parlamentari jugoslavi].

55 Документ посланства у Београду од 21. децембра 1938. Цитирано према: Basciani, *n. d.*, 208.

вић, који је сарадњу отворено подржавао и иза ње стајао. Његовим падом почетком фебруара 1939. дошло је и до промене италијанске политике према Југославији, враћања на подршку хрватском сепаратизму, а пропагандна офанзива, мада није престала, видљиво је била ублажена.⁵⁶

Извори и литература

- Archivio Centrale dello Stato. Ministro della Cultura popolare.
- Архив Југославије. Збирка Милана Стојадиновића.
- *Tajni arhivi grofa Ciana*. Zagreb: Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 1952.
- Јовановић Стоимировић, Милан. *Дневник 1936–1941*. Нови Сад: Матица српска, 2000.
- Ciano, Galeazzo. *Diario 1937–1943*. Milano: BUR Rizzoli, 2010.
- Stojadinović, Milan. *Ni rat ni pakt*. Rijeka: Otokar Keršovani, 1970.

Време

Политика

1. Avramovski, Živko. *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937*. Beograd: Prosveta, 1968.
2. Basciani, Alberto. „The Ciano–Stojadinović agreement and the turning point in the Italian cultural policy in Yugoslavia (1937–1941)“. *Italy's Balkan Strategies (19th – 20th Century)*, urednik Vojislav G. Pavlović, 199–212. Beograd: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014.
3. Bucarelli, Massimo. *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939*. Bari: Edizioni B.A. Graphis, 2006.
4. Vučetić, Radina. „Музеј кнеза Павла – Излазак Београда на европску културну сцену“, *Tokovi istorije* 1–2/2004, 23–43.
5. Драговић, Вук. *Српска штампа између два рата 1, Основа за библиографију српске периодике: 1915–1945*. Београд: Српска академија наука, 1956.
6. Нортнер, Јакоб В. *Југославија у кризи 1934–1941*. Ријека: Отокар Кершовани, 1972.
7. *Италијански портрет кроз векове*. Београд: Музеј кнеза Павла, 1938.

---

56 У Београду је 22. фебруара 1940. уз присуство министра просвете Ботаија отворен Институт за италијанску културу а дан касније и у Загребу.

8. Milak, Enes. *Italija i Jugoslavija 1931–1937*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987.
9. *Музеј кнеза Павла*. Београд: Народни музеј, 2009.
10. Simić, Bojan. „Izložba ‘Italijanski portret kroz vekove’ u Beogradu 28. mart – 9. maj 1938“. *Istorija 20. veka XXXI*, br. 1, (2013), 23–34.
11. Симић, Бојан. „Један извештај о Краљевини Југославији и италијанској пропагандној акцији 1936. године“. *Токови историје* 2/2011, 187–193.
12. Симић, Бојан. *Пропаганда Милана Стојадиновића*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2007.
13. Тешић, Драган. *Југословенска радикална заједница у Србији 1935–1939*. Београд: Институт за савремену историју, 1997.
14. Carletti, Lorenzo – Cristiano Giometti. „Un altro sfallo del 1938: La Mostra del Ritratto Italiano nei secoli a Belgrado“. *Atti dell’Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arte CLXVIII* (2009–2010) – Classe di scienze morali, lettere ed arti, 257–290.
15. Crnjanski, Miloš. *Nova Evropa*. Beograd: Književne novine, 1991.

Summary

Bojan Simić
Institute for Recent History of Serbia

Italian Propaganda Offensive in Yugoslavia during 1938

Abstract: Based on primary sources and relevant literature the paper analyzes the Italian propaganda campaign in Yugoslavia during 1938. The exhibition Italian Portrait through the Centuries held in the Prince Paul Museum in Belgrade and publication of a special issue of the newspaper *Vreme* were the most prominent examples. Within this propaganda action, group visits of Yugoslav ruling party sections, that were financed and organized by the fascist government, will be also discussed. The article aims to show how the visits were planned and organized, their development and achieved results.

Key words: Italy, Yugoslavia, fascism, propaganda, *Vreme*, Milan Stojadinović

The Italian-Yugoslav relations during 1937 improved significantly. In March, the Belgrade Agreement was signed and in December the Yugoslavia Prime Minister Milan Stojadinović visited Italy in an official capacity. Italian government concluded that it was time to launch a propaganda offensive in Yugoslavia with the aim of improving its position in domestic public opinion. The propaganda actions were planned to coincide with the first anniversary of the Italian-Yugoslav agreement. The exhibition Italian Portrait through the Centuries, held in the Prince Paul Museum in Belgrade and publication of a special issue of the newspaper *Vreme* were the two most prominent ones.

The exhibition Italian Portrait through the Centuries was the most important and the most visited exhibition in the history of interwar Belgrade. More than 80,000 visitors from the Kingdom of Yugoslavia and neighboring countries attended the exhibition. It was held at the Prince Paul Museum in downtown Belgrade, curated by the famous art historian Nino Barbantini and organized by the Ministry of National

Culture with the logistical support of the Biennale. In total 117 portraits of illustrious men were selected to represent two millennia of Italian history. The special issue of the newspaper *Vreme* was also in the service of improving the image of fascist Italy and it was published on 27 March. The issue consisted of various articles written by Italian officials and regime journalists that praised the fascist regime and its achievements.

The other type of propaganda was the one that various delegations from the Yugoslav ruling party visiting Italy during 1938 were exposed to. They were workers, students and members of Parliament and Senate. The above mentioned activities were organized and financed by the fascist regime with the support of Milan Stojadinović and his government. Temporary results were achieved but the situation began to change after the fall of Stojadinović (February 1939) which was followed by a new shift in Mussolini's policy directed towards supporting Croatian separatism.